

A PROGRAMOZOTT OKTATÁS VEZETÉSI MODELLJE ÉS AZ INKORPORÁCIÓ VESZÉLYE

„Quis custodiet ipsos custodes?”

I.

A programozott oktatás fogalmát rendszerint a nevelés-oktatás fogalmi közé soroljuk. De ez a *modell* a társadalomirányítás és ellenőrzés módszere és eszköze is lehet. Nem első eset, hogy egy szaktudomány területén jól bevált módszert és eszközt szociológiai vagy filozófiai jelentőséggel ruházunk fel. Ezt példázza Jakob Moreno is, aki a pszichológiában jól bevált szociometriai módszert szociológiai elméletté, illetve némileg filozófiai koncepcióvá szélesítette. A modern logikai pozitívizmus filozófiája a nyelvelemzés és a logikai analízis technikáját filozófiává szélesíti.

Vizsgáljuk meg a programozott oktatás modelljének szélesebb értelmezéséből eredő filozófiai jellegű problémák némelyikét. Az írás problémafelvető jellegű. Remélem, hogy utalásai nemcsak elméleti megállapításokként, hanem némi tanulságként is szolgálhatnak.

Az írás alapvető tézise, hogy a programozott oktatás vezetési modellje bizonyos ideológiai céloktól függően az inkorporáció eszköze és módszere is lehet. Az inkorporáció társadalmi jelenség. Az inkorporált ember nem önálló személyiség, hanem csak egy adott rendszer alkotóelemeként nyer értelmet, tekintélyt. Lényege másban van. Ő csak jelenség. Létezése elidegenült létezés. Az inkorporáció dehumanizál.

Az inkorporáció lehetősége nem objektíve szükségszerű. Pontosabban, a programozott oktatás vezetési modellje szigorú alkalmazkodást és tudományos szempontból pontosan meghatározott viselkedésmodelleket követel meg az embertől, de ezek a megkövetelt viselkedésformák nem jelentenek okvetlenül inkorporációt. Am a programozott oktatás vezetési modellje inkorporációt is eredményezhet. Hogyan?

A tudomány az ismeretszerzés tervszerű és szervezett rendszere. Célja a vizsgálat „adottnak” tételezett tárgyában fellelhető törvények megállapítása, módszeres feldolgozása. A tudományos igazságok értékét nem lehet levezetni magukból a tudományos tényekből. Ezek önmagukban sem jók, sem rosszak. A „jó” vagy a „rossz” értékelése mindig a filozófiai és az ebből származó ideológiai beállítástól függ.

Az ideológiát ebben az írásban szélesebb értelemben használom (Mannheim szerint), és szervezett, osztályjellegű ismeret- és érzelmrendszernek tekintem. A filozófiai elméletek és az ideológiák helyesége a történelmi-társadalmi praxis kritériumával mérhető.

A programozott oktatás vezetési modelljének használatát minősítő értékek tehát nem a priori jellegűek (nem tapasztalat előttiék, és nem tapasztalattól függetlenek), noha a vizsgálat folyamán rendszerint nem végezzük el ezek tapasztalati stb. indokolását, hanem hallgatólagosan elfogadjuk, „adottnak” tételezzük és kiindulópontnak tekintjük őket.

Ebben az írásban külön nem bizonyítandó kiindulópontként, tehát „adott” gyanánt, a marxi filozófiaelmélet alapvető tételeit fogadom el és ennek alapján a másféle filozófiai és ideológiai érték-kritériumokat „elferdült tudatnak” (a marxi értelemben vett ideológiának) tekintem.

Igyekezem bizonyítani, vagy legalábbis körvonalazni, hogy azok az elméletek, melyek a programozott oktatás vezetési modelljének eredményességéből és hasznosságából kiindulva azt állítják, hogy korunk szervezett társadalmában¹ az említett modell tudományos szerkezetéből eredően csak az inkorporációnak van létjogosultsága, hogy a demokratikus szocialista öngazgatás megszervezése és kivitelezése tudományosan nem indokolható stb., tévesek.

II.

A pozitivista-pragmatista optimizmus, amely a francia felvilágosítók-tól napjainkig érezhető, azt állítja, hogy az önmagában kontroll-erővel nem bíró tudományt a statisztikai valószínűség és az eddigi tapasztalat erejével mégis olyan erővé emelhetjük, amely emocionális-akarati életünket is meghatározza, és így intuícióvá válva megakadályozza az önelpusztítást, kiküszöböli a forradalmat stb.

A pozitivista-pragmatista felfogás érték-kritériuma a túlélés.² A túlélés utilitáris kritérium. Mindig a társadalmi rendszer egészét tekinti elsődlegesnek. Az egyedi túlélést a rendszer túlélésével feltételezettek tartja.

A felfogás hívei azt állítják, hogy az értékelés nem származhat a tudományon kívüli szférából. Továbbá azt mondják, hogy a tudománynak sincs olyan biztos eszköze, amellyel eredményeinek felhasználását értékelően ellenőrizhetné. Ezért elvben előfordulhat, hogy a tudós még akkor is a pusztulást okozható eszközök tökéletesítésén fáradozik (érdek nélkül), amikor mások (érdekből) éppen pusztításra használják fel a tudomány termékeit. Mégis úgy vélik, hogy a tudomány precíz szerkezete a „post hoc, ergo propter hoc” elve alapján elegendő biztosítékot nyújthat a túlélés egyetlen értéké emeléséhez. A gondolatmenet a következő:

— Ha eddig tudományosan kimutattuk, hogy egy X jelenség még mindig túlélést jelentő Y jelenséget idézett elő, akkor a jövőben is az X jelenség szerint kell rendezni életünket.

A túlélés egyik hathatós eszköze a programozott oktatás vezetési

modellje. Ez a modell valójában a tökéletesített szókratészi módszer, a „maeutiké” változata. A fokozatosság, valamint a könnyebbtől a nehezebbig stb. didaktikai elveinek alkalmazásával, a szigorú logikai koherencia (az azonosság, az ellentmondás és a kizárt harmadik) törvényei szerint dolgozva, kiküszöbölhetjük az anarchiát, a dogmatizmus klasszikus („magister dixit”) hibáját, meggyorsíthatjuk az ésszerű tudásszerzést és tudásalkalmazást. Az állandó visszacsatolás (feed back) segítségével szigorú kauzalitást valósít meg. A modellnek ezt az értékét minden ideológiai közelítés elismeri.

Való igaz, hogy a korszerű technika szigorúan meghatározott vezérlési modelleket követel, s nem tűri a „lassez faire” improvizációit.³ Ám, pl. Herbert Marcuse és Erich Fromm azt is kimutatták, miként válik a modern társadalom „egydimenzióssá” a technológiai-tudományos vezérlési modellek alkalmazása következtében. Már Marx is rámutatott arra, hogy a technika révén, a tudás „hálójával” egyre eredményesebben fogjuk meg a „valóság halait”, de ugyanakkor egyre inkább belegabalyodunk ebbe a „hálóba”, és a korszerű társadalom objektívizálódott viszonyai között egyre inkább saját rendszereink rabjai leszünk.

Az elmélet szociológiai realitásának korrelátumait vagy a nyugati társadalom „nép nélküli demokráciájának” (Maurice Duverger) fogyasztói, technológiai, egydimenziós stb. változataiban vagy a sztalinnista ideokrácia totalitárius változataiban mutathatjuk ki. Mindkét vezérlési modell a programozott oktatás alapelvei szerint működik. Minden egyedet maximálisan foglalkoztat, ellenőriz, de minden egyedet maximálisan a rendszer függelékévé is tesz. A programozott vezérlési rendszerben az egyed csak meghatározott szerepek elidegenült hordozójaként („homo rationalis”, „homo oeconomicus”, „homo politicus”, „homo faber” stb.) nyer értelmet. Nagyszerűen funkcionáló modellek ezek, melyeket a híres nelsoni mondás fémjelez: „Anglia elvárja, hogy mindenki megtegye a kötelességét!”. Az „Anglia” pedig a „bölcs ideológiai vezetés”, a „vezérigazgató”, „az állami adminisztráció” vagy akár az absztrakt „önigazgató szerv”. Ez a szerv határozza meg a programot, az adagolás ütemét, a visszacsatolás módját, fokát, a serkentést stb. Eközben az egyedek meghatározott foglalkoztatása (melytől eretnek módon senki sem térhet el) még azt a látszatot is kelti, hogy éppen ez egyedek tevékenységétől függ minden. Úgy tűnik (s ők azt is hiszik), hogy a folyamat szubjektumai, irányítói, pedig valójában csak manipulált objektumok, „szublimált rabszolgák” (Marcuse). A programozott oktatás vezetési modelljének pedagógiai (iskolai) alkalmazása is bizonyíthatja, hogy egyoldalú alkalmazása a személyiség kritikai érzékét és szabad fejlődését károsíthatja meg.⁴

A magasan szervezett, irányított és ellenőrzött modern társadalom eddig még „eredményesen túlélte”. Megnövelte az absztrakt ember (az állam, a társadalom) hatalmát. Ám két kérdés megválaszolatlanul maradt:

— Vajon az eddigi eredmények „post hoc . . .” alapon szükségszerűnek minősített tapasztalathalmazára elegendő alapja-e a scientista optimizmusnak.

— A programozott vezetési modell jól funkcionál, de ki fogja őrizni az öröket? Ki fogja ellenőrizni a programot összeállító ellenőrzőket?

Az első kérdésre maga a kérdés felvetése nemmel válaszol, mert ha a tudomány szigorúan koherens rendszere (tehát a programozott oktatás modelljének alkalmazása) struktúrájából eredően a társadalmi fonákságok kiküszöbölését és az ideológiai ellentétek megszüntetését eredményezte volna, akkor ennek az X modellnek eddigi Y (pozitív túlélés) következményei *egyértelműek* lennének. De nem azok. Így az következik, hogy a tudományosan szervezett programozott társadalomoktatás vezérlési modellje önmagában nem biztosítéka az értékelésnek.

A második kérdéssel kapcsolatban a probléma akkor merül fel, ha az adott program-modell axiómáinak kérdését, tehát a rendszerből le nem vezethető és a rendszerben meg nem oldható kérdéseket elemezzük.

Ha a kiinduló axiómákat evidensnek tételezzük, úgy az egész modell teleologikus beállítása elfogadható, sőt eszkatologikusan is értelmezhető. Mondhatjuk pl., hogy teljesen evidens, hogy a tudományos vezérlés az egyetlen túlélési lehetőség, és az is teljesen evidens, hogy a tudomány nem tévedhet. Ekkor azonban kilépünk a pozitivistapragmatista keretből, kiléptünk a „tudományos tényleírás” szférájából és az egész problémát *hitkérdéssé* tettük. Ekkor pedig kénytelenek leszünk elfogadni vagy a klasszikus teológiát, vagy David Hume nézeteit, melyek az értelmet a szenvedélyek szolgájává teszik, s az értékelés és megismerés kritériumává a szokást teszik⁵. Ugyanezt fejezi ki modernebb változatban Ludwig Wittgenstein logikai empirizmusa, amely az értékelés problémáját a „kimondhatatlan” területére utalja⁶, és ide sorolható Dewey instrumentalizmusa is.⁷

A pozitivistapragmatista koncepció scientizmusa mindkét esetben — akkor is, ha az értékelést hitkérdéssé nyilvánítja és azt mondja, hogy hinni kell, hogy az őrök jól őrzik önmagukat, meg akkor is, ha az értékelést a tudomány struktúrájából eredőnek tételezi és azt mondja, hogy a tudományos vezérlési modell ellenőrzi a modellt összeállító ellenőrzőket — végeredményben a szabadságot így felismert szükségyszerűségnek tartja, s a forradalmiságot a reformizmus és az adott rend funkcionális tökéletesítése jegyében akarja lerombolni. Szerinte a programozott oktatás vezetési modelljére alakított társadalom előnye, hogy a „tudományosan szervezett tények” vaslogikájára épül s elkerüli a „forradalmi káoszt”.

III.

A korszerű baloldali irracionalista radikalizmus az abszolút individualizmus nevében lázad a scientista rend ellen. Szerinte a modern civilizáció irányított-ellenőrzött rendszere az inkorporációval megöli és elszürkíti a személyiséget. Ebből az következik, hogy a programozott

oktatás elembertelenítő. (Ne tévesszen meg bennünket, hogy ugyanígy vélekednek a nem-anarchista konzervatív szociológusok is, akik a rendet és a fegyelmet nem a programozott vezetési modell által kialakítható önfegyelmeléssel, hanem a „régí jó” külső kényszer valamelyik változatával akarják elérni.)

Az irracionalista baloldali radikalizmus a „hamisítatlan” emberi szabadságot akarja. Az irányított, a programozott társadalom elleni lázadás szimbólumai újabban a vörös zászló, a kereszt, a neurotizmus és a nemiség istenítése. Mindegyik szimbólum hamis, mint ahogy hamis a radikalizmus humanizmusa is.

A vörös zászló nem a szervezett munkásosztály eszméit, hanem a szenvedélyek vérködös, romboló erejét szimbolizálja a „régimódi kommunizmus” ellen forradalmiaskodók kezében. A nemiség szimbólumai nem az élet felemelését, hanem a pillanat gyönyörét képviselik. A kereszt nem a krisztusi hit-remény-szeretet elhivatottságát, hanem a mazochista öntetszergést jelképezi. A virágokkal díszített hajzatú, tehénkolompot viselő forradalmárok azért szenvednek (?), mert mások, mint az inkorporált, tunya és nem neurotikus ember. Am a program elleni lázadás tehénkolompja nem hív üdvözítő programra, hanem csak nem a neurotizmusban látja a jövő zálogát. Az egész spektakuláris radikalista „varieté”, valóban jól nevezi magát „undergroundnak”, mert az „alattira”, az alantásra, az irracionális ösztönökre hivatkozik. Túlforszírozza és egyedüli üdvözítőnek a neurotizmus formabontó és alkotó megnyilvánulásait (amelyre szimptóma gyanánt még Freud mutatott rá) tartja. Szerintük az új társadalmat csak a neurotikusok teremthetik meg. (Úgy látszik, ezért kell nekik az LSD!) Ez a beállítás elveti a programozott oktatás vezetési modelljét, vagy esetleg — a rafináltabb változataiban — arra akarja felhasználni, hogy programszerűen jussunk el az irracionális „zárójelbe tett valóságig”.

Meg kell mondanunk, hogy a scientizmusról vallott kritikájuk igen értékesen gazdagítja a modern kultúra krízisét, mert egyrészt az inkorporáció elembertelenítő megnyilvánulásait pellengérezik ki, másrészt pedig közvetve azt bizonyítják, hogy a merev scientista pozitívizmus szükségszerűen irracionális.

Az irracionalista nézet a szabadság és az irányítás fogalmait összegegyeztetetetlennek tartja. Rámutatnak, hogy a scientizmus merev fogalmi a életet sematikussá teszik. Ők is rámutatnak, hogy a program szerint alakított tudás koherens, precíz és eredményes, de csak a program által megszabott keretek között bír értelemmel. Ezért az ilyen tudás mindig a manipuláció eszköze. A programozót tehát senki sem ellenőrzi, de mindenkit ő ellenőríz.⁸ Rámutatnak arra, hogy fogalmaink sohasem merevek, hanem ellentmondóak. A scientista merevség szükségszerűen zavaró és ellentmondásos relativizálást szülhet.⁹

A bírálathoz azonban meddő marad, mert egyrészt az adott társadalmi viszonyokat kész tényeknek veszi, másrészt pedig az értékek létezését éppen úgy fogja fel, mint a pozitivistá-pragmatista változat. Ezért attól filozófiai alapozásában nem is különbözik.

IV.

A társadalmi élet valósága ellentmondásos. A társadalmi életet konkrét emberek élik. Ezzel egyidőben típus keletkezik, társadalmi struktúra alakul. Ennek funkcionálását ellenőrizni kell, mert különben nem lehetnének emberek. Ekkor — ha nem lenne ellenőrzés — vagy az individualitás anarchiája, vagy a struktúra önkénye uralkodna. Szükséges tehát a vezetés-ellenőrzés legmegfelelőbb módozatait felkutatni.

Az anarchikus nézetek elfelejtik, hogy az ellenőrzés megszüntetése lehetetlen, mert mindig új ellenőrzés születik. Nem vagyunk szabadok akkor sem, ha nem tudjuk, hogy ki, hogyan és miért ellenőriz bennünket. Akkor sem vagyunk szabadok, ha ezt ugyan tudjuk, de nem vagyunk képesek beleszólni a dolgok menetébe. Az irányítás és ellenőrzés tehát szükséges, de nem lehet a szabadság korlátja. Csak a szabadság feltétele lehet.

Most viszont oda jutottunk, hogy ha a vezérlés-irányítás értékét bizonyítani nem is tudjuk, gyakorlati szükségből mégis posztulálnunk kell. Úgy látszik, végül mégis a pozitivista-pragmatista beállításnak van igaza, s a probléma csak azon múlik, hogy milyen típusú modellt alkalmazunk.

A totalitarizmus hibája, hogy az irányítást és ellenőrzést szigorúan központosítja. Így eredményesen működik, de ha a központi szerv hibázik, akkor az egész rendszer deformálódik. Ez pedig előbb-utóbb bekövetkezik, mert szigorúan központosított vezetés csak akkor lehetséges, ha a vezetettek tudásszintje (minősége) alacsony. Ilyenkor azonban a helyes központi vezetés a végső megvalósítás szintjén az alulról jövő visszacsatolási információk pontatlansága (a minőség silánysága) miatt „meghibásodik”. Az egész vezetés irreális adatokra épül.¹⁰

Ha a vezetés mindenben kizárólagos kompetenciára törekszik, akkor a propaganda erejével fantasztikus eredményeket érhet el. Erre a hitleri rendszer is jó példa. De az ilyen vezetés végül elsorvad, mert a vezetetteket egyoldalúan korlátozza. Az ilyen rendszerben valóban nem születhet új. A kísérletek csak a kiinduló axiómák kifejtését és a status quo megtartást szolgálhatják. Ami ezzel ellenkezik, az a vezetés részéről betegesnek, neurotikusnak minősül. Sajnos, ilyennek minősítenek minden újat a jól inkorporálódott egyedek is, akik lényegüket csak a konformizmusban látják. Az ilyen vezérlési rendszerekben a neurotizmus valóban kitermelődik, de más okokból. Ha mikro-szociológiai példát akarunk, nézzünk szét iskoláinkban. A sztereotip pedagógiai vezetés miatt sok tehetséges tanuló válik neurotikussá. Madách gondolatával élve, sok kis művész farag széklábakat, és sok kis gondolkodót térdepeltetnek a magolás borsójára. A merev szokásokhoz hű oktató lepisszenti és sokszor az egyetlen üdvözítőnek tartó drillbe töri a kicsinyeket. Ugyanez történik azokban a gazdasági, politikai, kulturális stb. szervezetekben is, ahol a vezetés kizárólagos „credót” szab a gyakorlatnak. Ebből születik a neurotizmus és a radikális lázadás irracionalizmusa, illetve az inkorporáció talpnyalása.

A szélsőséges radikalizmus sohasem veszélyes, mert irracionalitása elméletileg is meg a hallgató többség passzív rezisztenciájával is könnyen megcáfolható.

Sokkal veszélyesebbek az önvezérlés, az ellen-ellenőrzés elvét hirdető irányzatok. Tudományos nyelven szólva, ezek az irányzatok egy központi biztosíték helyett sok rész-biztosítékot kívánnak beépíteni a társadalmi szerkezet működési hálózatába. Az önigazgató vezérlés a programozott modell legjobb változata.

Iskolai méretekben nézve a dolgot, azt láthatjuk, hogy a programozott oktatás akkor lesz igazán eredményes, ha a vezető tanár és a vezetett tanulók együttműködésében a döntő kezdeményezés mégis a tanár joga. Társadalmi méretekben más a helyzet. A társadalom tagjai nem gyermekek. A vezérlő szervek nem állnak a társadalmon kívül. Az általuk javasolt program nem társadalmon kívüli eredőjű. Itt az ellenőrzés-irányítás folyamatának egyidőben kétirányúnak kell lennie. A vezető szervek csak akkor végezhetik eredményesen a munkájukat, ha megnövekszik a vezetettek beavatkozási lehetősége, és fordítva. Így a társadalom vezetési modelljének és programjának értéke — úgy tűnik — mégis magából a modellből, illetve a modell által megkövetelt vezetési alanyok minőségi fokától (tudásszintjétől, kezdeményezőképtességétől, felelősségtudatától stb.) függ. A modell természetéből eredően az önigazgató modell a legjobb. A modell természetéből eredően az önigazgató modell mindenkit egyformán angazsál: a tervezőket, a szervező technikusokat, a végrehajtó egyedeket, a visszacsatoló szerveket stb., azaz mindenkinek fokozatosan lehetőséget nyújt, hogy mindegyik vezérlési és irányítási hatáskörben szerepeljen. Így a szükségszerűség önként vállalt szükségszerűség, tehát szabadság lesz.¹¹

Körülbelül eddig a végkövetkeztetésig jut el Skinner is.¹² Az következik tehát, hogy a pozitivist-pragmatista koncepciót igaznak kell posztulálnunk. A tudományosan összeállított önvezérlés-önigazgatás struktúrája tehát a túlélés értékének biztosítója. Igaza van tehát Leibniznek: Az így megvalósított világ a lehető legjobb világ. Az értékelés tehát nem a priori eredetű (Kant), nem tartozik a kimondhatatlan területéhez sem (Wittgenstein), nem fakad a dogmákból sem (kereszténységből, irracionalitásból, a marxizmusból stb.). Az értékek tehát nem a tudományon kívüli szférából származnak, nem ideológiaiak, hanem tudományos valószínűségek.

V.

Mindennek csupán egyetlen „szépséghibája” van, mégpedig „az adott társadalmi gyakorlat” *osztálystruktúrájának* elhallgatása. Ha ezt elfogadjuk, ti., hogy az „adott” társadalom osztályjellegű, akkor egyszerre *kiléptünk* a „pozitivist ténymegállapítás tudományos keretéből” és a jól funkcionáló modell értékét filozófiai és ideológiai szférából merítettük: a praxis ilyen vagy amolyan felfogásából. A pozitivist-pragmatista felfogás a társadalmi gyakorlatot az „adott” tőkés

termelés gyakorlatának értelmezi! A programozott modellel megvalósítható túlélés így *ennek* a társadalomnak a funkcionális tökéletességét szolgálja.

A tévedés azonban éppen *empirikusan* is kimutatható. Az osztályellentétekre épülő társadalomban az önvezérlő-önigazgató modell követelményei megvalósíthatatlanok. A privát kisajátítás lehetetlenné teszi az *egyenrangú* kollektív termelés megvalósítását. Ezek *tények!*

Mindebből pedig végezetül az következik, hogy az önellenőrzés-önigazgatás modellje csupán akkor lehetséges, ha nem az osztályviszonyok keretében akarjuk megvalósítani. Ott csak látszólagos lehet, csak rafináltabb inkorporációt eredményezhet.

Fejezzük be egy kommentár nélküli marxi gondolattal: „Ezen a téren (kiemelte B. F.) a szabadság csak azt jelentheti, hogy a társadalmassult ember, a társult termelők ésszerűen szabályozzák, közös ellenőrzésük alá vetik a természettel való anyagcseréjüket, ahelyett, hogy az mint vak hatalom uralkodna rajtuk; ezt az anyagcserét a legkisebb erő felhasználásával, az emberi természethez legméltóbb és ennek legmegfelelőbb feltételek mellett hajtják végre. De ez még mindig a szükségszerűség birodalma. Ezen túl kezdődik az emberi erő kifejtés, amely öncél, a szabadság igazi birodalma, amely azonban csak a szükségszerűség e birodalmán, mint alapján virágozhat ki.”¹³

VI.

A helyszűke befejezésre int. Felróható ugyan, hogy a problémák kifejtése majdnem teljesen a filozófiailag ki nem fejtett feltételezések és a szociológiai általánosítások szférájában mozog. A kifogás helyénvaló, de az író bízik az olvasó tájékozottságában. Mindenkinek van kialakult állásfoglalása. Ebben az esetben az empirikus alapozás és az elméleti kifejtés részletességének hiánya megbocsájtható, mert lehetővé teszi a vitaalap kibontakozását. Ahogy Platón mondja, a bizonyítás képessége és a gondolkodás éppen a vitában erősödik. Erre pedig nagyon is szükségünk van.

JEGYZETEK

¹ A társadalmi rendszer fogalmát nem azonosítom a társadalmi-gazdasági alakulat fogalmával, hanem szűkebb értelemben egy szociális struktúrára (egy gyár, ország, város stb.) értelmezem.

Vö.: Mihailo Popović, *Problemi društvene strukture*, Kultura, Beograd, 1967., 244. o. *Idézi még Talcott Parson's nézetét is (The social System, 1952., 15-19. o.).*

² Vö. B. F. Skinner, *Science and Human Behaviour*, The Macmillan Co. New York, 12th print, 1966.

John Dewey, Democracy and Education, First Free Paperback ed. New York, 1966.

³ Vö. Jacques Ellul, *The Technological Society*, Vintage Books, Random House, New York, 1964.

John Kenneth Galbraith, The Affluent Society, Mentor Book, Toronto, 1958. *Nova industrijska država*, Zagreb, 1970.

⁴ Vö. Ludwik Chmaj, *Utak és tévutak a huszadik század pedagógiájában*, Gondolat, Budapest, 1969.

⁵ Vö. David Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, Kultura, Zagreb.

⁶ Vö. Ludwig Wittgenstein: *Tractatus logico-philosophicus*, Veselin Masleša, Sarajevo. — Skinner is azt mondja, hogy a viselkedés nem függ semmilyen előzetesen választott értéktől. Op. cit.

⁷ Miladin Životić, *Pragmatizam i savremena filozofija*, Nolit, Beograd, 1966.

⁸ A programozott oktatás vezetési modelljének értékét vizsgálva az irracionalista kritika végeredményben ugyanazokat az érveket sorolja fel, amelyekkel Kant metafizikai „kritikus ismeretelmélete” bírálható.

Kantnál az ismeretszerzés feltétele a tiszta a priori forma, a transzcendentális appercepció. Ennek köszönhető, hogy a tapasztalati adatok káoszát tudássá rendezhetjük. De a logika az embert a szükségszerűség világa részének, csak fenomenonnak tekinti. Fel kell hát tételeznünk, hogy a szabadság világa más szférában van. Tehát — mutatis mutandis — a programozott vezetés modellje a szükségszerűség világát írja csak le. A szabadság csak ezen kívül (az irracionális szférában) létezhet.

Az ilyen bíráltnak az a hibája, hogy elfogadja a „tiszta a priori forma”, illetve az „autodeterminált programozó” fogalmát, pedig ilyesmi nem létezik. Más szóval — Marx szerint — a praxist csak kontemplatív értelmézik.

⁹ Ezt az ellenvetést már Platónnál is megtalálhatjuk. A felállított premisszákból a szókraai módszer szabályai szerint ellentmondó következtetésekre juthatunk. Ha a programozott vezetési modell a szókraai módszer kiteljesedett változata, akkor szintén ellentmondó eredményeket szülhet.

Vö. Platon, *Farmenid*, Kultura, Beograd, 1959.

¹⁰ Ez a bürokratizálódás szükségszerűsége. Vö. Marx, *Kritika Hegelove filozofije državnog prava*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1966., 64—65. o.

¹¹ Vö. Herbert Marcuse, *Covjek jedne dimenzije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1968., 55—56. oldal.

¹² B. F. Skinner, op. cit.

¹³ Marx, *A tőke III.*, Kossuth, Budapest, 1967., 786. o.

REZIME

PROGRAMIRANO OBRAZOVANJE KAO MODEL UPRAVLJANJA I OPASNOST INKORPORACIJE

Polazeći od normativno određenih pojmova programiranog obrazovanja (ne nastave!) kao opšteg modela upravljanja i kontrole, ideologije kao organizovanog sistema klasne svesti, inkorporacije kao oblika otuđenog postojanja, autor vrši pokušaj da na osnovu marksističkog shvatanja prakse razmatra mogućnost korišćenja modela upravljanja i kontrole po principu programiranog obrazovanja radi postizanja inkorporacije.

Ukazuje na činjenice da ovakav model daje veoma efikasne rezultate, ali da u uslovima klasnog društva nužno dovodi do inkorporacije bilo u formi totalitarnog, bilo u formi samoupravnog tipa realizacije.

Autor pokušava da dokaže kako nemogućnost vrednosnog opravdavanja modela upravljanja i kontrole po principu programiranog obrazovanja iz same pozitivističko-pragmatički shvaćene strukture datog modela, tako i na osnovu teoloških, iracionalističkih, klasično-empirijskih (Hume), logičko-empirijskih (Vitgenštajn) ili instrumentalističkih (Džui) kriterijumima vrednovanja.

Izvršen je osvrt na bit iracionalističkih levo-radikalnih kritika pozitivističko-pragmatističke koncepcije o smislu, vrednosti i ulozi modela upravljanja i kontrole po principu programiranog obrazovanja, ukazujući na nedostatak ovih kritika.

Kao moguću alternativu rešenja predlaže, prvo, da kriterij vrednovanja jednog modela programiranog upravljanja moramo tražiti izvan okvira strukture samog modela, drugo, da model upravljanja treba da bude samoupravna, ili tzv. „rastresita” kontrola, i treće, da vrednost upotrebe takvog modela upravljanja zavisi od same organizacije društvene prakse, tj. da je uslovljen eliminisanjem klasnih odnosa.

SUMMARY

PROGRAMMED EDUCATION AS A MODEL OF ADMINISTRATION AND THE DANGER OF INCORPORATION

Starting with the normatively defined concepts of programmed education (not teaching!) as a general model of administration and control, with ideology as an organized system of class consciousness, with incorporation as a form of alienated existence, the author attempts on the basis of the Marxist concept of practise to examine the possibility of using a model of administration and control according to the principle of programmed education in order to achieve incorporation.

It is shown that this model gives most effective results but that in a class-structured society it inevitably leads to incorporation whether in the form of a totalitarian or of a self-managing mould.

The author attempts to prove the impossibility of a valid justification of the model of administration and control both on the principle of programmed education from the positivistically and pragmatically conceived structure of the model given, and on the basis of theological, irrationalistic, classico-empirical (Hume), logico-empirical (Wittgenstein) or instrumentalist (Dewey) criteria of evaluation.

A survey is made of the essence of the irrational left-radical critiques of the positivist-pragmatic conception of the meaning, value and function of the model of administration and control according to the principle of programmed education. This survey also contains an explanation of the inadequacies of these critiques.

The author suggests, as a possible alternative solution, first that the criterion for the evaluation of a model of programmed education must be sought beyond the framework of the structure of the model itself; second, that the model of administration should be that of self-management, or so-called „loose” control; third, that the value of the use of such a model of administration depends on the actual organization of social practise, i. e. that it is determined by the elimination of class relations.